

hicaz, nevâ, hüseyinî, evic veya acem, gerdâniye ve muhayyerdir. Makamın seyrine hicaz ailesinden zirgüleli hicaz hariç diğer üç makamdan biriyle başlanılır. Bu dizide diğer hicaz çeşitlerine sık sık geçkiler yapılarak ve asma kararlar gösterilerek gezinildikten sonra güçlüde yarım karar yapılır. Yine hicaz ailesi makamlarında kanışık gezinilerek inilip düğâh perdesinde hicaz ailesi sona erdirilir. Buradan hüseyinî-aşırandaki hüseyinî beşlisine geçilir. Nihayet bu beşli veya dizi parçasının gereği olan bûselik perdesi kullanılarak hüseyinî-aşıranda hüseyinî çeşnişiyle tam karar yapılır.

İsmet Ağa'nın ağır düyek usulündeki peşreviyle saz semâisi; Zekâi Dede'nin fer' usulünde, "Zülfün ki benim sünbül-i bâğ-ı hevesimdir" mısraıyla başlayan bestesi; yine İsmet Ağa'nın aksak semâi usulünde, "Nedir bu handeler bu işveler bu nâz ü istiğnâ" mısraıyla başlayan ağır semâisi; Zekâi Dede'nin, "Âşüfte-diliz dâm-ı hevâ meskenimizdir" mısraıyla başlayan yürük semâisi ve İsmâil Dede Efendi'nin sofyan usulünde, "Bir dilberi sevip bilmezem n'oldum" mısraıyla başlayan şarkısı bu makamın en güzel örnekleri arasında sayılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâki Nâsır Dede, *Tedkik u Tahkik* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2006, s. 60; Hâşim Bey, *Müslük Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 80-81; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 233-234; IV, 255; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müsiki Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 168-169; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Usulleri Kudüm Velvelleri*, İstanbul 2006, s. 552-554.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

RÂHATOĞULLARI

XIII-XIV. yüzyıllarda

Sivas ve çevresinde yöneticilik yapan ve kurdukları Dârürâha ile tanınan bir aile.

Ailenin, hakkında bilgiye rastlanan ilk üyesi Ebü'l-Fezâil Kemâleddin Ahmed b. Râhat b. Hattâb olup Anadolu Selçuklu Sultanı III. Keyhusrev döneminde (1266-1284) Dîvân-ı İnşâ reisleri arasında adı geçmektedir. İbn Bibî'nin, 629 (1232) yılı olaylarını anlatırken Sivas yakınlarında Kervansaray-ı İsfahânî diye bilinen bir ribâtın daha sonra Ribât-ı Kemâleddin Ahmed b. Râhat adıyla şöhret bulduğunu kaydetmesinden (*el-Evâmirü'l-Âlâ'iyye*, I, 420) bu ribâtın onun tarafından tamir ettirildiği veya satın alındığı anlaşılmaktadır. Kemâleddin Ahmed, 674'te (1276) İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın, oğlu Argun ile ev-

lendireceği Anadolu Selçuklu Sultanı III. Keyhusrev'in kız kardeşi Melike Selçuk Hatun'un çeyizinin hazırlanması için görevlendirilmiştir. Safedî'ye göre Kemâleddin muteber ve eli açık bir kişiydi, ahfadı ve gulâmları vardı, Sivas'ta bir hankah vakfetti. Hacca giderken 725 Zilkadesinde (Ekim 1325) Kerek'te vefat etti ve Ca'fer-i Tayyâr'ın kabrinin yanına defnedildi. Ancak 721 (1321) tarihli Dârürâha vakfiyesinde onun ve akrabasının Sivas Abdülvehhâb Kabristanı'nda medfun olduğu zikredilmektedir. Bu kayda göre Kemâleddin Ahmed'in cenazesinin Sivas'a getirilmesi olması muhtemelse de bu bilgiler kronolojik problemler taşımaktadır.

Ailenin ikinci önemli şahsiyeti Kemâleddin Ahmed'in oğlu Rükneddin Hattâb'dır. Rükneddin, 699'da (1299) Samsun mutasarrıfı olup Pervâneoğulları'ndan Mühezzebüddin Mesud'un saldırısı üzerine Samsun'u terk ederek gemiyle Canik vilâyetine kaçmış, daha sonra Mesud Bey ile anlaşma yoluna gitmiştir (Aksarâyî, s. 206-207). Taşındığı "es-sâhibü'l-kebir, es-sâhibü'l-a'zam, es-sadrü'l-muazzam" unvanlarından onun İlhanlı işgali altındaki Anadolu'da genel vali Demirtaş'ın (Timurtaş) yanında itibarlı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu aileyi şöhrete kavuşturan asıl faaliyetleri, tecdid kitâbesine göre Hattâb ile Emîr Hüseyin kardeşlerin 720 (1320) yılında kurdukları Dârürâha'dır. Vakfiyeye göre ise Rükneddin Hattâb, bir yıl sonra babasından intikal eden Sivas içindeki Dârürâha adını verdiği bu mekânı gelirlerini buranın bakımına ve diğer cihetlere tahsis ettiği bazı yerlerle (bir bostan, iki köy, dört tuzla ve bir mezraa) birlikte vakfetmiştir. Bu vakıf çok amaçlı ve fonksiyonel bir organizasyondur. Bu mekâna "dârü'r-râha" (huzur evi) adının verilmiş sebebi vakfiyede misafirlerin gelip burada konaklayacağı şeklinde açıklanmışsa da Rükneddin Hattâb'ın babasının adının bu isme ilham kaynağı olduğu anlaşılmaktadır.

Râhatfezâ
makamı
seyir
örneği

Rükneddin bakım giderlerinden artan geliri beşe taksim etmiş, bir hissesini nitelikleri ve görevleri ayrıntılı biçimde verilen Dârürâha personelinin maaş ve diğer giderlerine, mübarek gecelerde helva, aydınlatma, yaygı, kap vb. ihtiyaçlara ayırmış; ikinci hisseye oğlu Ömer Bey'in ve onun küçük kızı Dilşâd'ın ihtiyaçlarının karşılanmasını, artan kısımın torununun evlendirilmesini, ailenin âzatlılarının çocuklarının ihtiyaçlarının giderilmesini ve borçlulara borç verilmesini şart koşmuştur. Üçüncü hissenin sarf yerleri vakfın asıl önemli yönünü teşkil etmektedir. Bunlar dârülaceze, huzur evi, yetimhane gibi sosyal kurumların Türkiye'deki ilk örneğini oluşturmaktadır. Vakfın akrabasından muhtaç olanlara yetecek kadar para, yaşlı kadınlara, dullar ve diğer muhtaç kadınlara, yaşlı erkeklere, fakirlerin teçhiz ve tekfinine, âmâlara, cüzzamlılara, kadı ve valinin hapsedtiği kimselere değişik miktarlarda yardımda bulunulmasını, fakirlerin yetimlerine bakan ve eğitimleriyle uğraşanlara da güvenilir kişilerin belirleyeceği miktarın verilmesini şart koşmuştur. Burada cüzzamlı hastalara tahsisat ayrılmış olması önemlidir. Ortaçağ Avrupası'nda cüzzamlılar lânetlenip toplum dışına itilerek ölüme terk edilirken aynı çağın Türkiye'sinde himaye edilmektedir. Dördüncü hissedenden isimleri verilen şahıslara belirlenen miktarlarda dirhem verilecek, mütevellî dışındaki idarî görevlilerin maaşları ödenecek, artanıyla Dârürâha'nın diğer ihtiyaçları karşılanacaktır. Beşinci hisseyi ise mütevellî alacaktır. Zamanımıza intikal eden tecdid kitâbesine göre Dârürâha 779 (1377) yılında Emîr Hüseyin'in oğlu Abdülvehhâb'ın oğlu Şeyh Hasan tarafından yenilenmiştir. Binası günümüze ulaşmayan Dârürâha'nın Sivas'ta İmaret Camii'nin bulunduğu yerde kurulduğu tahmin edilmektedir.

Rükneddin Hattâb'ın diğer kardeşi el-Emîrü'l-mükerrrem Alâeddin Ali 787'de

(1385) yeni bir vakıf kurup Dârürrâha'ya ek gelirler vakfetmiştir. Bazı araştırmalarda bu vakfiyenin muhtevası incelenmeden tarihinin 687 (1288) olarak okunduğu ve bunun Dârürrâha'nın asıl vakfiyesi kabul edildiği, böylece kuruluş tarihinin daha erkene alınmaya çalışıldığı görülür. Alâeddin Ali bir divan, yedi köy ve toplamı on yedi feddân olan beş arazinin gelirinin önce vakıfların tamirine harcanmasına, geriye kalanın yarısını erkek ve dörtte birini kız evlâdına, diğer dörtte birini ise kölelerine, vefatından sonra türbesine, zâviyeye (Osmanlı dönemi vakıf kayıtlarına göre Dârürrâha'ya) ve mübarek gecelerde pişirilecek helva masrafına ayırmıştır. Dârürrâha'nın Osmanlı dönemi boyunca faaliyette olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. 721 (1321) tarihli vakfiyede vâkıfın kendisinden sonra mütevellî olmasını istediği beşinci ve adını verdiği son kişi Abdülvehhâb'dır. Sivas'ta 728 (1328) tarihli kabir kitabesi bulunan Rükneddin Hattâb'ın kardeşi Emîr Hüseyin'in oğlu Çelebi Abdülvehhâb bu şahıs olmalıdır.

Râhatoğulları, daha sonra Dârürrâha'nın mütevellîleri oldukları için Mütevellioğulları lakabıyla anılmaya başlanmıştır. *Darâbât-ı Aşk* adlı şiir kitabı bulunan ve 1909'da vefat eden şair Ömer İhyâ Efendi, birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Sivas'tan milletvekili seçilen, bu görevine 1943'te vefatına kadar devam eden ve Sivas'ta kendi adıyla anılan kütüphaneyi kuran Yusuf Ziya Başara ile Meclis-i Meb'ûsan (1914-1918) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (1920-1939) milletvekilliği yapan, Vilâyet-ı Şarkıye Müdâfaa-yı Hukûk-ı Milliyye Cemiyeti'ni İstanbul'da kuran yedi kişiden biri ve Türkiye İş Bankası'nın kurucu üyesi olan Mehmed Rasim Başara (ö. 1945) bu ailenin meşhur şahsiyetleridir. Yine bu ailenin

bir yâdigârı olan ve 1827'de inşa edilen Sivas'taki Abdi Ağa Konağı son olarak Sivas Belediyesi tarafından restore edilmiş ve 5 Mayıs 2001 tarihinde hizmete açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, Defter, nr. 578, s. 4-5, sıra 3, s. 56, sıra 4; BA, D.BŞM, nr. 1; BA, TD, nr. 387, s. 496, 499, 501, 530; İbn Bibî, *el-Evâmürü'l-Âlâ'iyye*, s. 418-419, 661; a.e.: *Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 420; II, 179; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 69, 206-207; Safedî, *A'yânü'l-âşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Beyrut-Dimaşk 1418/1998, II, 320; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Cize 1419/1998, XVIII, 263-264; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, II, 84-85; *Amasya Târîhi*, II, 477-478; Max van Berchem – Halil Edhem, *Matériaux pour un corpus inscriptionum Arabicarum III: Asie mineure*, Caire 1910, s. 36-37; Rıdvan Nâfîz [Edgüer] – İsmâil Hakkı [Uzunçarşılı], *Anadolu Türk Tarihî Tedkikatından Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 125-127, 149-150; A. Süheyl Ünver, *Tesisinin 723üncü Senesi Devriyesi Dolayısıyla Sivas Hastanesi Tarihçesi 1217-1940 Darürrâha ve Cüzamhane (Sivas Nümune Hastanesi 1939 Senesi Yıllığı'ndan ayrı basım)*, İstanbul 1941, s. 14; a.mlf., *Sivasta Rahat Oğulları Darürrâhası (Sivas Nümune Hastanesi 1940 Senesi Yıllığı'ndan ayrı basım)*, İstanbul 1942; a.mlf., *Sivas Tıp Sitesi*, Sivas 1980, s. 37-40; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 629; a.mlf., *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 22-23, 26-27, Farsça metin, s. 36-37; Sadi S. Kucur, *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları -Vakfiyelere Göre-* (doktora tezi, 1993), MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, s. 65-71; a.mlf., "XIV. Yüzyılda Sivas'ta Kapısal Bir Sosyal Dayanışma Kurumu: Darü'r-Raha Vakfı ve Kuruluş Tarihi Meselesi", *Selçuklular Döneminde Sivas: Sempozyum Bildirileri 29 Eylül – 01 Ekim 2005* (haz. Kadir Küpeli v.dğr.), Sivas 2006, s. 399-405; Müjgân Üçer, "Sivas'ta Rahatoğulları Darürrâhası", *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı* (ed. Nil Sarı v.dğr.), Ankara 2006, II, 403-420; N. Yücel Mutlu, *Dârü'r-Râha'dan Abdiâğa Konağı'na (Râhatoğulları / Mütevellizâdele) 1321-2001*, Sivas 2003; İsmet Kayaoğlu, "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *VD*, XIII (1981), s. 1-29.

SADI S. KUCUR

RÂHATÜLERVAH

(راحة الأرواح)

Türk müzikisinde bir birleşik makam.

Sözlükte "ruhları rahatlatan (makam)" anlamına gelen *râhatü'l-ervâh* Türk müzikisinin en eski makamlarındandır. Daha çok dinî duyguların terennümünde kullanılan bu makam Irak perdesinde karar eden makamlar grubundandır. İnci bir seyir takip eden *râhatü'lervah* makamının dizisi, hicaz ailesini meydana getiren makamlardan zirgüleli hicaz harîç diğer hümâyün, hicaz ve uzzâl makamlarının dizilerine Irak

perdesindeki *segâh* dörtlüsü veya Irak makamı dizisinin bir bölümünün eklenmesinden meydana gelmiştir.

Yerinde hümâyün dizisi

Nevâda bûselik beslisli Yerinde hicaz dörtlüsü

Yerinde hicaz dizisi

Nevâda rast beslisli Yerinde hicaz dörtlüsü

Yerinde uzzâl dizisi

Hüseyinde ussak dörtlüsü Yerinde hicaz beslisli

Irakta segâh dörtlüsü

Irak dizisinin bir bölümü

Hicaz ailesi dizileri

Râhatü'lervah makamı dizileri

Râhatü'lervah makamının başlangıç seyrinde hâkim olan hicaz ailesi makamlarıdır. Bu sebeple makamın güçlüsü de yarım karar sırasında kullanılan hicaz çeşidine göre değişir. Bunlardan hümâyün veya hicaz kullanılıyorsa güçlü perdesi nevâ olacağından bu perdede hümâyün için bûselikli, hicaz için rastlı, eğer uzzâl kullanılıyorsa bu defa güçlü hüseyin perdesi olduğundan bu perdede ussaklı yarım karar yapılır. Bununla beraber makamın giriş seyrinde hicaz makamı çok kullanıldığı için nevâ perdesinde rastlı yarım karar daha çok tercih edilir.

Bu makam asma kararlar bakımından zengindir. Hicaz ailesi makamlarının asma kararları bu makamda da aynen kullanılır. Bunlar nîm-hicaz ve dik-kürdîde çeşnîsiz, düğâhta hicazlı, rast perdesinde nikrizli asma kararlardır. Ayrıca nevâ ve hüseyin perdeleri de asma karar olarak kullanılabilir. Bu perdelere hangisinde güçlü olarak yarım karar yapılmışsa diğer hicaz dizilerinin güçlü perdeleri bu defa üzerindeki çeşnîlerle asma karar perdesi olarak yer alır. Esasen hicaz ailesi makamları sık sık birbirine geçme özelliği taşır ve birinin güçlüsü diğerleri için asma karar perdesi olur. Yerindeki hicaz çeşnîsiyle Irak per-

Râhatoğulları'ndan günümüze ulaşmış 1827 tarihli Abdi Ağa Konağı (restorasyondan sonra) – Sivas

